

92
ст.

В

ІРИНА ВИННИЦЬКА

ГОРІХОВЕ
ЛУШПИННЯ

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА
ОБЛАСТНА БІБЛІОТЕКА

ІРИНА ВИННИЦЬКА

Горіхове лушпиння

НОВЕЛІ Й НАРИСИ

БИСТРИЦЯ

ХЛОПЧИК

Будівничий збудував дім. Не кожен міг у ньому мешкати. Перший поверх належить капітанові корабля. Капітан привіз зі сопою з далекого зеленого острова перестрашенні птахи. Він пустив їх у город, біля великого дому.

На другому поверсі живе летун. Тепер його немає в великому домі. Він піднімається понад землею, і люди здаються йому як мухи, а згодом зовсім зникають з очей. Вистарчить, щоб йому заманулося, і він може побачити льодові гори й білого ведмедя. Низ замешкує лісничий. Він приїхав з Полісся, де є багато озер. На темному озері, серед лісів плив гонений лось. Він мав кучеряві роги, а його груди пороли воду, закреслюючи широкі хвилі. В дитячих книжках є цей образок. Довкруги дому є мур з каміння, а стежкою іде кам'яний пан. Дім має багато поверхів.

— Чи можна збудувати дім аж до неба?

Хтось торкнувся стола і дім упав. Окремі камінчики з неимовірним лоскотом посыпались на долівку. Старші почали жаліти і прохали вибачення у хлопчика, а бабуя сказала:

— Шкода такої гарної церкви.

Підніс брови вгору: «Церква? Хіба ж це церква?» — Та не сказав нічого. Бабуя стара, бабуя вже тридцять років не чує як бріннят мухи. Зажуреній мамі він відповів з усмішкою, ковтаючи сльози:

— То нічого, то нічого, я збудую другий.

Але не збудував. Вже не було цікаво. Покинув камінчики і побіг до вікна. Вікно було високе, велике, як то звичайно в старих домах. Хлопчик ледве-ледве досягав першої шиби. Тому кінчики його черевичків були завжди забілені вапном, а стіна в цьому місці обдряпана.

Надворі падав дощ. Дзвеніла вода в ринві. Колись було так: він ішов з мамою. Авта хутко мигали мокрими вулицями. Його черевички сварливо хлюпали у калюжах води, але ноги все йшли, все йшли, бо він не хотів ще йти додому. Він хотів зайти далеко. У чаравній, незнаний світ. Незнаний, чарівний світ починається за містом.

— Мамо, чому не йдеш зі мною на прохід?

Зловісне питання падає на маму несподівано, воно не з'являється з її думками, наче б висить у повітрі. Сім'я сидить у ідалні, всі затоплені в своїй праці. Кімната обтулена килимами і хоча вже весна, у великій печі з білих кахлів горить вогонь. На креденсі стоїть флякон засушених квітів, що їх звуть безсмертниками. Ці безсмертники схожі на старих людей; їм вистарчить кімната і флякон, вони можуть жити без сонця і повітря. Мама відірвала від книжки здивовані очі:

— Але ж, дитино, в такий дощ!

— То ти візьмеш парасольку й кальоші, а я пелерину. Ти казала, що вона є лише на дощ. Правда, що казала? — майже крикнув хлопчик, підбіг до мами і заглянув їй у вічі з неспокійною тривогою. «Неваже вона знову заперечить тому, що говорила?»

Він потряс рукою мами, білою і прикрашеною перстенями. Мама взяла його за підборіддя і поцілувала зморшки, що набігли на чолі.

— Певно, що казала, — відповіла поволі, — і пелерина й парасоля — лише на дощ. Та в дощ ідуть тоді, коли це є конечне. А чого ми підемо сьогодні? Крамниці в дощ зачинені, а вистави заставлені.

— Не заслонені! — з розпухою крикнув хлопець. — Ти йшла зі мною в дощ і не були заслонені.

Мама глянула на тата безпорадно й благально. Цей відложив газету й поспішив на поміч. Не хлопчикові!

— Знаєш, синочку, що? Ходи до мене, розкажи мені, що ти сьогодні робив.

«Ах, ці дорослі! Дурять! — думав малий. — Наприклад, уранці падав дощ, а куховарка принесла з міста мокрі яблука. Значить — дурять. Кажуть, що інакше не дали би собі з ним ради» — і хлопчик важко зітхнув, видряпуючись на батькове коліно.

— Коли купиш мені ножик?

Питаючи, він завжди скилює голову набік.

Що? А то що нового? Та ж ти порізав би себе, якби дістав ліж у руки. Видумай собі щось інше... но, що ти хотів би мати?

Хлопчик не хотів уже нічого мати. Він дивився перед себе... з руках у нього довгий, блискучий ніж, меч. Стежкою навпроти надбігла Галочка. Вона за цей час з дочки кам'яничного сторожа стала королівною з далекого царства. А він, хлопчик, — лицарем.

— Що ж ти там такого цікавого побачив? — запитав батько, повертаючи голову на вікно за поглядом дитини.

Хлопчик здритнувся. Повернув голову і подивився на тата, кліпаючи віямі. Втім, у передпокій задзвонив дзвінок. Тричі, легко,

швидко. Всім добре відомий цей гість. Хлопчик зіскочив з татових колін і став кричати бабуні у вухо:

— Тіточка прийшла!! Го, го! Тіточка прийшла!

В кімнату ввійшла, радніш влетіла усміхнена рожева дівчина в голубій блузочці, зі золотими кучерями. На них тримали краплини дощової води. Привітавши з усіми, вона нахилилася, щоб поцілувати хлопчика, і в цій хвилині вилетів з її рук круглий, блискучий м'яч.

— Ax! — крикнули всі, крім бабуні.

Хлопчик,увесь червоний, витягнув м'яч з-під стола. Тепер він стояв із розтріпаним волоссям і, несміливо віддихуючи, повертає у руках нову іграшку. Це був незвичайний м'яч. Червона барва горіла па п'юому, а зелена сміялася, просто рехотала. І подумати, що скаже Галочка, дочка кам'яничного сторожа, коли побачить м'яч, і що скажуть діти, що граються на вулиці.

О восьмій годині мама, як завжди, відпровадила хлопчика до дитячої кімнати, поклала його в ліжко і залишила самого.

Хлопчик не спить. Кімнату освітлює місяць, бо дощ перестав і місяціні промені пробивають хмари. А хлопчик бачить знову город... Бачить, як дитячі руки закривають очі від світла і ждуть, не віддихуючи, аж у синьому просторі з'явиться кругла, барвиста куля і впаде під ноги. Як підстрелений птах.

І м'яч стає так мало схожий на м'яч; він — куля, він — птах, він живе. Хлопчик сідає на ліжку і вимає з-під подушки м'яч. Він чує запах свіжої гуми, а під пальцями гладку, ковзьку поверхню. Та він уже не вірить, що це звичайний м'яч до гри, що він ані куля, ані птах, ані живе створіння. Що може бути всередині? Так, що може там бути?

У цього між іграшками є уламок заржавілого ножа, знайдено-го в городі. Зіскакує з ліжка і гарячково шукає його між паперами й кубиками. Знаходить, біжить до вікна, де ясніше, і вбиває заржа-віле, тупе вістря в блискучу, барвисту поверхню м'яча.

Всередині — нічого.

Хлопчик стоїть і дивиться широко відкритими, палаючими від зворушення очима в роздертий шматок кольорової гуми. Його по-гляд поволі гасне, голова схиляється, кутики уст здригаються. Він плаче.

Відлюдок

Осторонь заводу, захований за групою смерек, стояв високий, муріваний дім з вузькими вікнами і ґаночками, порослими виноградними звоями. Білі мережива повівали на відчинених вікнах, зі середини дому доходив гамір веселих голосів. Ім'янини Зірки, дочки інженера трацького заводу справляли гучно.

Перед порігом дому, де стояли обидві господарі, заїздили останні гости. Пані дому, низька й ограйда простягала рамена до обіймів. Модні кучері настовбуручились у неї над чолом, а розкішна квітка на її грудях здавалась блідою при повних зарожевлених щоках.

— Ах, яка я рада! — казала вона до кожного гостя і впевняла, що ліс навіває на неї жах, а село нудьгу.

Біля неї стояв її чоловік, начальний інженер. Висока й худа людина з палаючими, чорними очима та неспокійними рухами. Тут же була і їхня чотирнадцятирічна дочка, ім'янинниця. Висока й тонка, в короткій суконці, вона нагадувала собою рослину, що має високе било й нерозвинену корону вгорі. Панночка горіла з радощів. Задля неї було влаштоване це свято. Задля неї приїздили гости, а при столі вона займатиме сьогодні перше місце. Її кімната тонула в квітті, а стіл не вміщав дорогих подарунків. Подруги-гости оживляли весь дім. Еони знижували плічками, хихотіли з будьчого і мали широкі стрічки в розкішних косах. Очевидно, що брат ім'янинниці втік від них, але це зробив би мабуть кожен хлопець на його місці. Дехто з гостей питав батьків за сина і заклопотана матір післала по нього наймичку Євцю.

Євця по відході пані важко зідхнула. Звабити цього відлюдка з горища, ох, це не була легка річ! Цілими днями сидить на гориці, над якимись паперами, дротами та патичками. І подумати, що хлопців вже шіснадцять років, що вчиться в місті, в школі... «Мабуть непутяці вчителі», — вирішила Євця і ввійшла до шпихліру, що стояв на другому кінці подвіря. Під стіною стояла оперта драбина. Євця піdlізла на третій ступінь і кликнула:

— Паничу, ходіть до гостей, пані звеліли.

Не було жадної відповіді і Євця піdlізла один ступінь вище.

— Паничу, агов!

— Мене нема тут!

— Та як же нема, коли говорите?! Ходіть, пані звеліли, гости ждуть, там таких наїхало! — Євця похитала головою, — А паничок скільки, білявенські і чорненські, смутні й веселі, скрекочуть та все за вами питаютъ.

Мовчанка.

Боже ти мій, ані проосьбою, ані грозьбою... Паничу, агов!

— Кажу ж, що мене нема тут!

— А хто ж там е?

— Чорт з рогами!

Євця перехристилася і злізла один ступінь нижче. Нагло з гори рознісся регіт, схожий на іржання самого чорта, а з отвору горища простелився клуб диму. Євця знала всі ці витівки. Вона, розуміється, не вірила, щоб там був чорт, але злізла з драбини і, постоивши за вуглом, відійшла геть.

«Хто його зна, — думала, — може й справді чорт причепився хлопця. Чого б, йому, кажіть, втікати від людей, чого завжди дертися по вишках і вершках дерев? Аджеж куховарка виразно бачила, як хлопець ліз раз на ялицю і нагло зник, а замість нього з'явився величезний павук, що порозсновував всі ці дроти над дахами.»

— Хіба піду та скажу матері, щоб самі йшли по вас! — гукнула.

З'явилася мати. Вона трохи не плакала з сорому й гніву.

Бійся Бога, що ти витравляєш? Негайно злізь і не роби ніяких...

— Мамо, прошу тебе, пришли мені кислого огірка, мене так страшно болить голова!

— Болить голова?! О Боже, це що такого? Та це неможливо! — здогадалася вона.

Хлопець застогнав. Мати злякалася. Вона веліла синові зйтти і покластися до ліжка.

— Я краще лежатиму тут. Мені погіршає від цього гамору в хаті.

— Зав'яжи собі голову. Я зараз пришлю порошок на біль голови.

За хвилину Євця принесла порошок, огірки, зимні платки, нерішуче й поволі ступила на щаблі, кинула все з половиною драбини на горище і, не оглядаючись, збігла вниз. Не встигла вона відійти, як сюди прибігла ціла гурма дівчаток. Не щоб вони прагнули до своєго товариства цього дикунна з босими пораненими ногами й кишенями, повними якихось дротів. Ім лише прийшла охота докучити хлопцеві. Вони вже знали, він підійшов маму болем голови, а Євцю налякав чортом.

— Ми проженемо цього відлюдка з горища! — гукали вони і ще прозивали хлопця свою, кажаном та іншими негарпими прізви-

щами.

Вони кидали нагору шишки й лушпинки з горіхів. Відтак відспівали котячу серенаду, переривану вибухами сміху. Вкінці одна, дочка священика зі села, схожа на жабу зі своїми величезними, очима та устами, що сягали від вуха до вуха, стала лізти по драбині вгору. Інші стовпились біля драбини. Нагло на них впало щось згори, маленька коробочка. ЇЇ хотіли викинути геть, але найменша дівчинка піднесла коробочку і відчинила її. Звідтіля вискочили дві сіденькі маленькі миші. Дівчата зверещали і розбеглися, спотикаючись і падаючи одна на одну. Найменшенька дівчинка стала плакати, а Зірка побігла пожалітися батькові.

Цей сидів з гістыми в затишному кабінеті при картах. Хмари диму оповивали голови грачів, а їхні очі стежили з увагою за кожною картою, що падала на стіл. В цю мить влетіли до кабінету дівчата. Кімнатна сколихнулася від гамору. Зірка нашвидку розказала про витівку хлопця.

— То він утік від вас на горище? — запитав один з грачів, дідич зі сусіднього села.

— Але ж ми йому нічого не робили!

— Припав мені до вподоби цей хлопець! — сказав лікар з містечка.

Вони сміялися.

На порозі кімнати станула мати. В ній в очах блистіли слізни. Вона сказала до батька:

— Це переходить уже всі межі. Я посилала по нього і ходила сама...

Тоді вчитель зі села, що з-поза карт пильно дивився в вічі Зірці, запитав:

— Так без жадної причини кинув між вас живу мишу?

— Ні, але...

Вона спаленіла, а подруги, що стояли за нею, почали говорити всі нараз. Годі було щонебудь розібрati. Та батько й не розбирав багато. Він зізнав, що його син зробив щось негодяще, до того при чужих людях і за те мусів бути покараний. Червоний від гніву він встав від стола попрохав, вибачення у грачів і вийшов з кімнати. Дівчата побігли за ним.

— Де він е?

Батько підніс догори брови.

— Він сидить там уже цілий день. Він каже, що він не має часу чепуритися для дурних гусок... Він каже, що він винайде нову енергію...

Дівчатка зареготали.

— Він каже...

— Я вже йому скажу...

— Тепер він злізе! — запевняла Зірка. — Адже ж татко не

вірить, що на горищі може бути чорт, або що когось нині може боліти голова.

Наймичка Євця побачила інженера з панночками на подвір'ї і заломила руки: «Господи, який він лютий!»

Вона побігла до кабінету і викликала вчителя.

— Прошу вас, — просила — ідіть а то він заб'є хлопця!

Учитель побіг до шпихліру. Він розсунув дівчат, що стовпились біля драбини, і поліз на горище. Щаблі скрипіли під його ногами, з тинку сипалась курява, а при вході він grimнув головою об дерев'яні дверцята; та не минуло й хвилини як він уже був нагорі.

Він стояв кліпаючи очима. Не міг помітити нічого цікавого на низькому піddаші. Сволоки лежали вздовж скісного даху і павуки порозсновували свої мережки. Але в куті, де кінчився дах, спливавчи додолу, було забито дошками шматок горища, з дірою замість дверей. Звідтіля доходив гомін розмови. Учитель підсунувся на пальцях і заглянув до середини. Там була справжня кімната з малесенськими віконцями, дерев'яним столом і столиками. На столі, на стільцях, навіть на долівці валялося безліч рисунків та різного технічного пристроя. Інженер сидів при столі, попліч зі сином, нахилений над рисунками. Перед ними стояла модель машини для нового, повного використовування електромагнітних хвиль.

Горіхове лушпиння

I

Це не так: умовлена зустріч. Хоч і не надійна; люди здавна пerekазували, що син лісничого приїхав уже на ферії. Дівчини можна не звати, це діялось у гаряче літо, збіжжя лопотіли, трави гнулися, а всі дівчата носять у цю пору квітки в волоссі. В погляді хлопця відкривалася глибинь. Це могло бути від вдивлення у безкрає, або від самоти. Ледве, чи хто замітив те, а тим паче дівчина, що жила в інакшому світі і твердо вірила, що існує вищість і інженість ідей, а ще не знала, що їх даремно міряти. Вона була донькою священика в цьому ж селі і кожного разу, коли приїздила на ферії додому, працювала в сільській читальні. Нешодавно вона допомогла управі читальні підготувати концерт. Хлопець не був на концерті, але сьогодні мав на ногах черевики і причесане волосся.

Дівчина сказала:

— Ти не був в неділю на концерті?

— Ні.

— Саме як ми співали останню пісню, вдарив грім в липу біля читальні.

— Ах, це в бурю! Я був тоді на вершку тополі за нашим садом.

— Який жах бути на такому дереві під час бурі!

— Мені треба було зробити одне дослідження.

— Ти все ще цікавишся, — вона подумала, — теорію електронів?

— Ти маєш на думці електронову теорію Лоренца?! — кликнув хлопець і засіяв від радості. — Ще ти не забула цього!

— Пригадую собі дуже добре, як ти сидів цілими тижнями в кімнаті на горищі і ані ми, дівчата, ані нянівка Євця не могли тебе звідтам вивабити.

Обое посміхнулися.

— А що ти, властиво, робив там весь час?

— Ах, бачиш... тоді я вірив, що зможу розбити атом і визволити приспану в ньому енергію.

— Так, так, вже знаю! І до того було потрібно... як я могла забути?

— Струм з напругою мільйонів вольтів, — докінчив він за неї.
— І все ще займаєшся... електронами?

Він не помітив глуму в її голосі.

— О ні, тепер лише електромагнетними, світляними хвилями.

— Чи... це не є те ж саме?

— Зовсім ні. Їхня довжина зовсім інша. В цьому легко переконатися, знаєш як?

Не знала як, але її не цікавили основи електромагнетності, не манили таємні коливання світляних хвиль.

— Лазити по вершках топіль під час бурі! — кинула передливово.

Хлопець стягнув брови, і вона поспішила сказати з своєю чарівною усмішкою:

— В кожну грозову ніч мені вважатиметься, що тебе гойдає верховіття і спалює блискавка — і здригнулася.

— Тоді я прагнущим, щоб кожна ніч приносила грозу.

Вона спаленіла, покрутила темною голівкою і зірвала колос жита, що, налитий зерном, нахилявся до неї. Він узяв її руку.

— Справді думатимеш тоді про мене?

— А ти?

— Я завжди думаю про тебе.

Збіжжя нахилялося до них, висріблюючи ясними хвилями й тінями, хмара найшла на сонце, заслонила його, хлинуло промінням з неба, дівчина спустила вій. Він несподівано вийняв з кишенні повну жменю дрібних предметів, вибрав один і подав їй.

— Горіх? — промовила щойно по хвилині.

Вона не могла заховати свого розчарування.

— Це відчиняється... — і він розлучив горіх, сполучений з одного боку малесенькими мосяжними завісками.

Обережно торкнувся пружинки, що ховалася всередині, у звоях дротиків, потиснув якусь плитку.

— Слухай!

Шелестілі жита, а з горіха лунали ледве чутні звуки музики. Вони так дивно й самотньо звучали тут, на полі. Справді, наче б лише вчувалися.

— Музика? Звідкіля вона береться? Що це є?

— Ах, це пічного незвичайного, це лише радієвий апарат.

— В горісі?!

— Щоб ти могла його носити зі собою. Поволі відчиняєш...

Вона вибухнула сміхом.

— Це так, як у казці.

— Це я зробив для тебе.

— Для мене? Мені здавалося, що ми вже вирости з віку дитячих казок, — додала по хвилині.

Вона знищила його.

- Не думай, що це так легко зробити, — промимрив він.
- Але яка ж з того користь?
- Як це ти думаєш, користь?
- Чи кожен з нас не повинен бути корисним для загалу?
- Я цього не заперечую, лише...
- Лише граєшся дитячими іграшками.

На обличчя хлопця лягла полумінь. Він зробив рвучкий рух, наче б хотів відвернутися і відійти, і вона сказала:

- Ні, ти не гнівайся, але бачиш, тоді, коли в нашому гуртку переходить внесок, що кожен з нас повинен жити думкою про свій народ, а не про свої особисті справи...
- Яка недоречність! Хто це ставить у вас такі внески?
- Славко. Та для нас це є недоречність, — запевнила з поспіхом.

- Славко? Це той співак, що відпроваджує тебе додому?
- Вона спаленіла.

— Це голова нашого гуртка. Сходини кінчаться звичайно пізно і мама недозволяє мені самій іти гостинцем додому,

- Я б міг тебе відпроваджувати, — паде з його уст незручно і сам він почуває, непотрібно.

— Щоб ти лише задля мене приходив на сходини, ні, не хочу того. Дякую! — поправилася.

- На сходини? Я не думав того. Ти знаєш, що я ніколи не «виступаю».

- Всі не мусять це робити.

- І яка з них користь?

- З чого?

- З цих виступів.

— Я маю тобі пояснювати, що це є праця для загалу, що це любов до вітчизни?... Що це...

- Я не про те. Я питаю, яка комусь користь зі Славкових рефератів.

Вона прикинулася, що не чує глуму в його словах.

— Яка користь? Його реферати мають на меті виробити в членів наставлення до посвяти батьківщині. Кожен з нас піде радо вмірати за Україну, коли буде до того потреба, еге ж! — кликнула захоплена своїми словами. — Навіть серед мук і з усмішкою на устах.

Хлопець мовчки взяв з її рук горіх і кинув ним об землю. Горіхові половинки розскочилися, прориваючи тонкі нитки ніжного апарату.

- Ти знищив це?

- Хіба що?

- Яка шкода! Була б іграшка для нашої Лідочки.

Він посміхнувся, але його сині очі були тепер зовсім зелені. Йі впало на думку, що він має такі змінні очі. Ще як вони були в школі дітьми, замітила вона те.

— Славко піде й помиратиме!

— Може б його можна ще направити, — промовила вона зі співчуттям і схилилася по розкинуті лушпелини.

Та хлопець відвернувся, пробурмотів щось на прощання і пішов геть, роздавивши перед тим ногою макінський радіевий апарат, що не зміг згасити перед дівчиною блиску Славкової постаті, ах, ані навіть на йоту зменшити велич його слів.

ІІ

Це не так: яканебудь зустріч. Дівчина йшла перед себе без пілі. Це діялося пізньою осінню, коли не лопотять збіжжя, а дівчата не носять у волоссі квіток. Над землею нависає темна хмара. Вістря вітру врізується в неї, розривають її на волохаті стряпці і кидаюти пими по бездонному, бесонячному небі. Та стряпці зливаються знову водне і олив'яна волога хмара окутує село і прикриває поля, величезну чорну даль по правій руці дівчини. «Он там, — думає дівчина, оминаючи болотисті калюжі на мокрій дорозі, — он там коливалося жито від його ході».

Звідкіляється добилася музика. Звуки ручної гармонії, всуміш з вигуками й співами зливаються зі свистом осіннього вітру. З витону, що звертався до дороги темним дулом, вривається гурма молоді, хлопців і дівчат.

— Гляньте, попова дочка! — кличе голос з гурту, а за тим лопотять кроки, свистять віддахи і дівчину наздоганяє гурма комсомольців.

Наче на приказ, лунають у повітрі слова образливої пісеньки, що її вони навмисне склали про дівчину. В ній висмівають попів, церкву і неньку-Україну. Хлопчиська регочуть. Вони йдуть за нею і ревуть:

— А в нашої попаді...

Вона мало кого знає з них. Комсомол зорганізовано нещодавно зі синів колишніх двірських слуг, чужинецьких колоністів та приїжджих советських урядовців. «Із самих зайдів», — кажуть селяни. Ні, між ними немає господарських дітей, що їм вона колись читала книжки, а пізніше допомагала працювати в читальні. Але коли гурма проходить мимо, один юнак підносить голову і дивиться на дівчину прижмуреними карими очима. Це є Славко, син асесора. Дівчина згадує його доклади про посвяту батьківщині, виголошувані вечорами в читальні. Це було минулорічної весни. Ах, які це були надхнені вечори! Дівчина посміхається. Над Славковим піднесеним чолом горить червона зірка. Гурма зникає в подвір'ї читальні.

ні, де приміщена домівка комсомольського клуба ім. Сталіна. Дівчини виходить на битий гостинець, що веде на попівство. Придорожні дроти дзижчати і це дзижчання чергується з гудінням осіннього вітру. Над головою дівчини прошуміла зграя чорних ворон, що летіли з поля до села. Назустріч їй іде селянка. Вона несе в руках два великі клунки, зв'язані чорними хустинами і біля дівчини спилюється. Це Євця з-під лісу. Всі з лісничівки поїхали на Захід, лише одна стара Євця мешкає в дерев'яному домі. Клунки важкі, а її ноги вже застарі, щоб змагатися з вітром. Пса не вигнав би в таку негоду, але її, Євцию, виганяє важка нудьга.

— Оце йду, щоб зложити в сільраді ключі, — розказує. — Та бо, пропуши панючки, перебралася в село, до невістки. Досі жила сама, ждала на панича. Хоч мені казали, що це даремно, що він не повернеться, я ждала. Додому він міг би не повернутися, але до поля він повернеться, це я знала. Але тепер уже немає чого ждати, — стара нянька заплакала.

— Немає чого ждати? — промовила дівчина, вражена лихим прочуттям.

— Ах, то панючка не чули! Адже ще тиждень тому приїздив один пан до нашого вчителя і розказував. Один з міста. Він приятелював зі сином лісничого і їх поляки разом арендували. Вони й сиділи в одній келії. То ці опришки кричали до панича: «Скажи що плюнеш на синьо-жовту стрічку на сурдуті. Плюнеш — каже — пустимо, а ні, то далі б'ємо».

Євця обтерла запаскою злинамі очі. — За шматок лапки, кажіть і він не послухався. По мене прислали від учителя: «Так, каже навчитель, я вважав за свій обов'язок покликати вас.» Вернулася я, чуєте, додому, а дім став пустий та великий, як яма.

Дівчина зблідла.

— У нього були такі змінні очі, — сказала вона, — такі дивні, змінні очі.

Її погляд блукав розгублено по чорних полях.

Євця випростувала свою стару, зів'ялу постать і, нахиляючись до дівчини промовила рівним, грізним голосом:

— Чорний був він від буків, як земля, а тіло відлітало кусенями разом з кров'ю. За шматок лапки вбили моєго хлопця.

Відтак схилилася, взяла свої клунки і пішла в село, ридаючи, а дівчина залишилася на дорозі, сама-одна на пустій дорозі, на негоді.

Заслонені вікна

I

Увечері, коли вони лежали в ліжках у дитячій кімнаті, Дзвінка сказала:

— А ми все ж таки будемо святкувати!

Андрій підвівся у ліжку на ліктях:

— Святкувати? Як же?

— А так! Так, щоб ніхто не помітив.

— Не помітив! Коляди, свічок, ялинки, тортів... Хіба сліпий не помітив би цього!

Дзвінка зрозуміла, що вона сказала нісенітницю, але не поступалась; така вже була вперта, що як чогось учепилася...

— А вівсяного спопа, а вертепу, а соломи, а...

— Ми можемо заслонити вікна, — сказала Дзвінка.

— А Советка?

— Ще Советка?

— Прийде й дивитиметься, що ми робимо, так, як у день Жовтневої революції. Від НКВД не зуміш заховатися, — закінчив Андрій почутим у старших висловом:

— А я б зуміла! І я б навмисне святкувала!

— То прийдуть і заберуть татка!

— А я кинуся і... і...

— І що?

Дзвінка не знала що і мовчала.

— Дурна Дзвінка!

Андрій обернувся набік і заснув. Дзвінка довго не могла заснути. Коли вона заплющила очі, то її повіки начебто кололи промені святовечірньої зірки; а в ухах дзвеніла коляда, а під ногами шелестіла солома. Вночі снилася їй якась величезна іскрава зоря, чи то на небі, чи то на ялинці в їхній кімнаті...

На другий день Дзвінка таки видумала, як можна влаштувати свята. — Це очевидно не будуть справжні свята. Я знаю, що це неможливе, я не хочу, щоб татка арештували, але одне можна зробити, лише одне...

— Що?

— Ялинку! Та ні, не справжню ялинку, а маленьку, зовсім малесенську, таку, що її можна б заховати під плащем.

Андрій не хоче спершу й чути про те, але Дзвінка вговорює його так довго, аж він згоджується. Піти до лісу і принести під плащем ялинку.

Старші не помічали нічого. Різдво було визнане «буржуазним забобоном» і будь яке святкування було заборонене. В день святвечора, що цього року був такий, як і кожен інший день у році, Андрій пішов до школи, а батько до праці. Дзвінка, як завжди залишилася вдома з бабунею. Вона вбігла до кухні і потягнула носиком,

- Пахне грибами!
- Якими грибами? І сліду грибів немає в нас,
- Бабусю, а навіщо ви лускаете горішки?
- От лускаю, нічого робити,
- І макітра з маком тут!
- Яка макітра? Я не бачу ніякої.

Дзвінка побігла до мешкальної кімнати, хотіла взяти з шафи кольоровий папір, але шафа була замкнена.

Коли Андрій прийшов із школи, Дзвінка розказала йому велику новину:

- Мамина шафа замкнена на ключ.
- Мамина шафа?
- Ага! Дарунки!
- А бабуся варить гриби на вушка до борщу і лускає горішки до торта і...
- Вечера! — кликнув Андрій, вхопив Дзвінку за руки і вони стали танцювати кругом стола.
- Ми будемо святкувати! — співала дівчинка.
- «Бог предвічний»... — затягнув хлопчик.
- Андрію! Андрію!
- На порозі кімнати стала бабуня. Вона мала заклопотане обличчя.
- Андрію, біжи до татка з цим листом. Кажи, що післанець річиніс із сільради.

Це був розпорядок шкільного інспектора про нараду вчителів, що мала відбутися сьогодні, 6 січня 1940 року, в 15-ій годині. Татко мусів негайно розпустити дітей, сідати з мамою на фіру і їхати до міста. Все це сталося так нагло, що не було навіть часу зібрали думок. Дорога до міста була важка, особливо, під час морозів, коли в лісі з'являлися вовки. Тому до міста їхали завжди вранці, щоб за днія вернутися.

Діти стояли з бабцею перед подвір'ям і мовччики дивилися за во-

зом, що віддалявся. Коли він зник на закруті дороги, Дзвінка запитала:

— А коли вони повернуться?

— Дай Боже, щоб цілі й без лихої пригоди вернулися! — відказала бабуня, не відповідаючи на запит. — Оце напасть, а вони ще й не єли сьогодні нічого, хотіли постити, до вечора...

— Дивіться, дивіться! — крикнув Андрій, показуючи рукою перед себе. — Перепроваджують Советку через кладку. Відколи взяв мороз, то вона не ступить туди сама ані кроку.

Посміхаючись, дивились, як кладкою проходила Сара Абрамовна, нова вчителька, названа в селі Советкою, мабуть тому, що походила з Росії. Вузька кладка хиталася за кожним кроком, а вчителька вимахувала руками і балансувала своєю високою постаттю у довгополому, чоловічому плащі. За хвилину вона ввійшла на подвір'я Худа, висока жінка в малій округлій шапці, з довгим безкровним обличчям і витрішкуватими очима.

— Ну, — сказала вона, — і чого це ви стоїте так? Зажурилися?

— Та чого зажурилися? — відказала бабуня. — Стоїмо, бо випроваджали наших, саме поїхали.

— Ну й добре, що поїхали. Сьогодні нарада в справах антирелігійного виховання.

— А вам не треба було туди?

— Чому ні? Мені важко було поїхати, заради докладів. А ще й частуватимутъ, — цілого кабана зарізали сьогодні на обід.

— Сьогодні їсти свинину?! — скрикнула бабуня.

— Ну, чого б то сьогодні не можна було їсти свинини?

— Та чому, можна, — відказала бабуня байдужим голосом, але на її обличчі малювався переляк.

Відчуваючи на собі проникливий погляд Советки, бабуня сказала:

— Мені лише дивно, бо на нарадах досі ніколи не давали обідів.

— А сьогодні даватимутъ. Я була б охоче поїхала, звісно, не заради обіду, але я потрібніша тут. Сьогодні матимемо антирелігійний мітинг, для молоді, — звернулася вона до Андрія.

— Ні, ні! — крикнула Дзвінка.

Ой? Чому ж то ні? — промовила Советка з робленим здивуванням, але на її устах заграла усмішка вдоволення.

— Та це тому, що її нудно самій сидіти дома, — сказала поспішно бабуня, кидаючи Дзвінці строгий погляд, а Андрій штовхнув її в бік.

— Нудно? То от знаєш малая, як ми зробимо? Після мітингу

я прийду до вас, посиджу і розкажу вам про советських дітей, герой революції.

— О, та ви не турбуйтеся, вже вона собі знайде зайняття, — відказала бабуня, коли Дзвінка мовчала, дивлячись на Советку великими наляканими очима.

— Оце зараз я піду, а евечорі зайду до вас.

Вона пішла, а залишенні мовчки дивилися услід її високій постаті в злинялому чоловічому плащі та на кривих підборах.

Бабуня заломила руки:

— Свинину даватимуть, чи чув хто щось такого!

— А я б не йла! — сказала Дзвінка.

— Тихо будь, Дзвінко, не юстимеш, то заберуть і повезуть на Сибір.

Андрій стояв нахмарений із стисненими зубами; антирелігійний мітінг сьогодні, саме сьогодні! Батьків покликали до міста і змушуватимуть їсти м'ясо, а ввечері прийде Советка, сидітиме й сторохитиме, щоб не можна було зробити одного підозрілого руху. Ах, це була диявольська видумка!

II

Смеркає. Вдома Дзвінка і бабуня. Бабуня сидить біля печі з чотками в руках і молиться, просить Бога, щоб молодь терпляче висиділа на мітингу, а старші відбули якось цю нещасну нараду. Дзвінка дивиться через вікно, а коли на небі з'являється перша зоря, відвертає погляд, її душать слози.

Приходить Андрій.

— Ти що так перемерз? — скрикнула бабуня, — Не було в школі напалено?

— О, ще й я! Та я був потім ще з хлонцями на дворі. Андрій дзвонить зубами, але смеється. — Ти чого рюмсаєш? — звертається до Дзвінки, — Прибрала ялинку?

— Як ялинку? А Советка?

— Вона не прийде.

— Не прийде? Чому? Казала, що не прийде?!

Андрій смеється.

— Та що так хихочеш, як дурний, кажи до речі! — гrimнула бабуня.

— То так: хтось насипав на кладку снігу, а Рубайлові хлонці несли сироватку для тітчиних свинок і нехотя розлили на кладці. Тепер узяв мороз, кладка як стіжок, а гладка, як лід, хи-хи-хи!

Дзвінка п'єрестала плакати і починає сміятися разом з Андрієм.

— Неможливо пройти, щоб не поковзнутися і не впасти в опо-

лонку. Вже дехто подбав про те, — чваниться Андрій, але бабуня хитає головою:

— Ой діти, — каже вона, — щоб ви не напитали собі кlopotу.

Ледве бабуня вимовила ці слова, як скрипнула хвіртка і хтось чужий увійшов у сіні. Двері відчинилися і в них stanula... Советка.

Її худа постать у довгому плаці, її безкровне обличчя, її ви-pxана торба, все як завжди. А все таки, наче б це не вона. Плац аж до пояса покритий снігом та грязюкою. З полів струмка-ми стікає вода. В руці мокра шапка. На обличчя падають пасма во-лосся. З торби ллється.

— Господоньку! — мимохіть ахнула бабуня. — Що з вами?

— Ну, що має бути? Я впала з кладки. Ой, що то за ковзка кладка!

Грязюка з торби плямила чисту долівку.

— Ой, це мої яечка. Я взяла, щоб собі у вас зварити.

— Дайте ж їх сюди!

— Вони побилися і обмастили мені папери.

— Та ви ж уся обмащена! Ідіть тут біля печі. Андрію, подай крісло.

Андрій не ворухнувся. Він якось дивно стиснув уста, почер-вонів, зморщив носа... Нагло повернувся і вибіг з кухні.

— От дурний хлопчище, ходи сюди. Іди, Дзвінко поклич його.

Дзвінка вибігла. Крізь зачинені двері чутно було, як діти впа-ли на крісло і дали волю здавлюваному нападові сміху.

Бабуня підставила гості крісло, взяла від неї торбу і викину-ла все, книжки, папери й лушпиння з яєць, до мідниці.

— Ай-яй, мої матеріяли до доповіді!

— З цих то толку ніякого, розлізлися.

— Ай-яй, історія партії!

— Киньте он-там у скриньку на сміття!

— Ну, як киньте, що киньте? Це ж нова історія партії Сталіна.

— Та ця історія як висохне, то зціплиться докупи, хоч зубами деріть.

— Ай-яй!

Советка бідкалась і дрижала на всьому тілі.

— Вами лихоманка трусить, я вам нагрію чаю.

— Спасіба, бабушка!

Бабуня готувала чай і говорила:

— От нещастя, на гладкій дорозі. Боюся, що вам це не ми-неться даром. Вас уже в дрож кидає. Щоб якого запалення не вхо-пили.

— Запалення?!

— А що ж, одна моя своячка вмерла від такого: впала зимию в ріку. Лід під нею заломився, а за три дні цже й поховали. Молода дівчина.

— Ай-яй!

— Будь ласка, пийте!

— Спасіба бабушка, ух, який гарячий чайок!

— Ви ідіть зараз додому, кладіться під перину і вигрійтесь добре.

— Я лише коротенько роз... розповім...

Бабуня махнула рукою:

— Та кому будете розповідати? Дочка з зятем повернуться пізно, Дзвінка мала, а цьому хлопчищеві розповідати, це все одно, що до стіни говорити! Здоров'я важніше. Послухайте мене, ще поки не пізно, то Андрій вас проведе.

— Не з... знаю, мені справді якось погано... але... але я мушу...

— Та ви вже, бачу, хворі, це ж видно по вас. Допийте чаю та йдіть з Богом. Андрію, Андрію, а йди проведи товаришку через кладку!

Пішли. Дзвінка бурхливо обняла бабуню:

— Тепер ми самі!

Андрій хутко повернувся і в них закипіла робота.

Коли пізно ввечері задзвонили знадвору дзвінки, то все було готове.

— Приїхали, приїхали! — закричали діти і вибігли, залишаючи незачинені двері.

Андрій вніс до хати біраницю.

— Є татко?

— Чому ж би не мало бути татка? — Андрій кинув бабці здивований погляд. — І матуся і татко є.

Замість відповіді, бабуня глибоко, з полегкістю відітхнула:

— Обос! — шепнула. — Слава Тобі, Господи, повернулися!

— Зустрічайте, а я кидаю пиріжки в окріп, вмить будуть готові — кликнула бабуня веселим голосом.

За хвилину всі ввійшли до хати. І з усіх грудей вирвався одиник здивовання. Бо тато замість подорожньої шуби держав в одній рукі вівсяний сніп, а в другій — якусь іграшку. Він знайшов це під стіною, біля порогу. Іграшка це була мала хатина, покрита стріховою з колосків та з долівкою з моху. В нього були встромлені незасвічені свічечки та паперові постаті пастухів, царів та янголів.

— Чи був у нас хтось із села?

— Ні, не було нікого

Тато скинув з голови хутряну шапку і промовив серед загальної тиші:

— Коли ми в'їхали в село, то нас зустріли заслонені вікна і тиша. Ніхто не колядує. Село не святкує, наче завмерло. Та цей сніп, покладений біля нашого порогу невидною рукою, каже нам, що сьогодні свят-вечір. І хоча не прийдуть до нас господарі з різдвяним побажанням, не прийдуть діти з вертепом, але за них прийшов цей сніп і цей маленький вертеп. Хоч не маємо ялинки, ані святково застеленого стола, а менший округлий порожній, але серцем святкуємо разом з нашим селом і з цілим українським народом. І тому я вітаю вас, мої дорогі, старим українським: Христос раждається!

— Славіте Його! — відповіли хором, а бабуня тихо підійшла і відчинила двері кімнати.

Стіл був святково застелений, менший округлий заставлений дарунками, а в кутку на підвищенні красувалася прибрана ялинка.

Вікна були заслонені.

ЗМІСТ

Хлопчик	5
Відлюдок	8
Горіхове луашиння	12
Заслонені вікна	17

ІНШІ КНИЖКИ АВТОРКИ:

ХРИСТИНА. Повість. Краків 1940.

З ВОЄННОГО НОТАТНИКА. Нариси. Краків 1940.

МУЗИКА. Повість. Краків 1944.

КАМ'ЯНА СОКИРА. Оповідання. Мінден 1947.

Леся Українка: ВИБРАНІ ТВОРИ. Вступна стаття і пояснення Мгр. Ірини Пеленської. Краків 1941.

